УДК347.634/.637

DOI 10.37566/2707-6849-2021-2(35)-10

Василь ДАЦЕНКО,
*суддя Лубенського міськрайонного суду
Полтавської області,
тренер Національної школи суддів України,
кандидат юридичних наук*

СУЧАСНІ ТЕНДЕНЦІЇ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ НАЙКРАЩИХ ІНТЕРЕСІВ ДИТИНИ У СПРАВАХ ПРО СТЯГНЕННЯ АЛІМЕНТІВ

Сучасне регулювання сімейних відносин за участі дитини дедалі частіше орієнтується на забезпечення її найкращих інтересів. З кожним днем цей принцип глибше проникає в зазначену сферу суспільних відносин.

Наприклад, законодавець активно застосовує його у законотворчій діяльності. Так, Законом України «Про охорону дитинства» встановлено основні засади державної політики у сфері забезпечення реалізації прав дитини, що ґрунтуються саме на забезпеченні її найкращих інтересів. Найкращими інтересами дитини продиктовані внесення змін до таких законів, як Сімейний кодекс України (далі – СК України), закони України «Про охорону дитинства», «Про запобігання та протидію домашньому насильству», «Про повну загальну середню освіту» тощо.

Активну роль у реалізації принципу найкращих інтересів дитини у сфері сімейних правовідносин відведено і судовій гілці влади.

Традиційно цей принцип широко застосовується у сімейних спорах щодо особистих немайнових прав членів сім'ї (позбавлення батьківства, усиновлення, визначення місця проживання дитини тощо). Це і не дивно, оскільки у цій категорії справ неможливо встановити чіткі імперативні приписи, а тому суддя має широкі

дискреційні повноваження. Першочергове забезпечення інтересів дитини в таких спорах є необхідним орієнтиром для суду, на що неодноразово вказував Європейський суд з прав людини.

Поряд із цим виникає питання, яким чином сьогодні принцип забезпечення найкращих інтересів дитини реалізовується у відносинах щодо забезпечення майнових прав дитини, зокрема, у справах про стягнення аліментів. Яку роль у цьому відведено суду?

Вивченню питання призначення аліментів присвятили свої праці Л. Афанасьєва, Г. Ахмач, О. Дрижчана, І. Жилінкіна, О. Пергамент, З. Ромовська, Л. Сапейко. Поряд із тим ця проблема не досліджувалася в аспекті реалізації принципу найкращих інтересів дитини.

Метою статті є дослідження питання застосування принципу забезпечення найкращих інтересів дитини у відносинах щодо стягнення аліментів на сучасному етапі розвитку українського суспільства.

Для початку слід нагадати суть принципу «забезпечення найкращих інтересів дитини».

Так, концепція «найкращих інтересів дитини» була сформована ще в Декларації прав дитини 1959 року та в наступному цей термін неодноразово застосовано і в інших міжнародно-правових актах: Конвенції Організації Об'єднаних Націй про ліквідацію всіх форм дискримінації щодо жінок, Конвенції про захист дітей та співробітництва в галузі міждержавного усиновлення, Конвенції про юрисдикцію. Найбільш детально принцип найкращих інтересів дитини розкрито в Конвенції про права дитини (далі – Конвенція), яка ратифікована Україною 27 лютого 1991 року (дата набуття чинності для України 27 вересня 1991 р.) [1].

Враховуючи важливість принципу найкращих інтересів дитини, зважаючи на неодноразові посилання на нього в тексті Конвенції про права дитини, проте відсутність чіткого визначення, Комітет з прав дитини ООН присвятив його тлумаченню Зауваження загального порядку № 14 (2013) «Про право дитини на приділення першочергової уваги якнайкращому забезпеченню її інтересів» (далі – Зауваження) [2].

У цьому документі визначено критерії для вжиття необхідних заходів щодо дитини: судових, адміністративних рішень, законів, стратегій, програм, планів, бюджетів.

Відповідно до наведених Зауважень засадничими позиціями в питанні забезпечення найкращих інтересів дитини є ідея щодо індивідуального порядку застосування її до кожної дитини. Концепція вимагає індивідуального підходу до кожної дитини, яка є унікальною, має свої симпатії та антипатії, індивідуально ставиться до тих чи інших речей, має різний індивідуальний ступінь психологічного розвитку, свої особливі фізичні потреби, певне соціальне становище тощо. У такому випадку

при оцінці та визначенні найкращих інтересів дитини з метою прийняття рішення необхідно з урахуванням конкретних обставин справи визначити, в чому полягають відповідні елементи оцінки найкращих інтересів, наповнити їх конкретним змістом і визначити значимість кожного з них у співвідношенні з іншими.

У Зауваженнях пропонується невичерпний базовий перелік елементів, які не мають переваги один над одним та повинні розглядатися при проведенні оцінки найкращих інтересів дитини:

- погляди дитини;
- індивідуальність дитини;
- збереження сімейного оточення і підтримання відносин;
- піклування, захист і безпека дитини;
- уразливе становище;
- право дитини на здоров'я;
- право дитини на освіту.

Питання матеріального забезпечення дитини охоплено елементом «піклування, захист і безпека дитини».

Так, при оцінці та визначенні найкращих інтересів дитини або дітей у цілому слід брати до уваги зобов'язання держави забезпечити дитині такий захист і піклування, які необхідні для її благополуччя (п. 2 ст. 3 Конвенції). Терміни «захист» і «турбота» повинні також тлумачитися в широкому сенсі, оскільки мета, до якої вони спрямовані, сформульована не в обмеженому або негативному сенсі (наприклад, «забезпечити захист дитини від заподіяння їй шкоди»), але співвіднесена з всеосяжним ідеалом забезпечення «благополуччя» і розвитку дитини. Благополуччя дітей у широкому сенсі цього слова включає задоволення їх основних матеріальних, фізичних, освітніх та емоційних потреб, а також потреби в любові та захисті (п. 71 Зауважень) [2].

Право кожної дитини на рівень життя, необхідний для фізичного, розумового, духовного, морального і соціального розвитку дитини та відповідальність батьків або інших осіб, які виховують дитину, за забезпечення в межах своїх здібностей і фінансових можливостей умов життя, необхідних для розвитку дитини, прямо передбачені Конвенцією про права дитини (ст. 27).

Таким чином, принцип забезпечення найкращих інтересів дитини включає в себе також елемент матеріального забезпечення дитини, який слід розуміти як право дитини на захист і піклування, які необхідні для забезпечення матеріальних потреб.

Слід відмітити, що ні Конвенція, ні жоден інший міжнародно-правовий акт не вказують, яких заходів повинна вживати держава для досягнення поставленої мети, тобто вони віднесені на розсуд кожної країни. Конвенція лише визначає те, що обов'язковими учасниками цих відносин є батьки. Однак це не виключає водночас участі у ньому інших учасників (держави, органів місцевого самоврядування,

неурядових організацій тощо). Крім того, відповідальність батьків за утримання дітей обмежується лише їхніми фінансовими можливостями. А тому у випадку, якщо батьки неспроможні належним чином забезпечити матеріальне становище дитини, держава повинна відшукати інші можливості для вирішення такої ситуації.

Що стосується України, то питання матеріального забезпечення дітей покладено, зокрема, на органи державної влади та органи місцевого самоврядування. Переважно така допомога надається у формі соціальної допомоги, забезпечення мережі навчальних закладів, закладів охорони здоров'я, соціального захисту, а також позашкільних навчальних закладів, діяльність яких спрямована на організацію дозвілля, відпочинку та оздоровлення дітей тощо. Однак основну відповідальність за матеріальне забезпечення дитини покладено все ж на батьків.

Такий обов'язок батьків закріплено на рівні основного закону – Конституції України (ч. 2 ст. 51). Він також передбачений і нормами СК України [3], якими визначено його виникнення з моменту народження дитини до досягнення нею повноліття. Крім того, згідно з наведеними нормами кодексу утримувати дитину рівною мірою повинні як батько, так і мати. Цей обов'язок є індивідуальним, особистим та не є солідарним. Батьки зобов'язані утримувати дитину незалежно від того, одружені вони чи ні, чи розірвано їх шлюб. Обов'язок по утриманню зберігається тоді, коли дитина народилася у шлюбі, який пізніше було визнано недійсним, а також у випадку позбавлення батьківських прав [4].

Обов'язок по утриманню дитини виконується батьками добровільно або примусово (шляхом сплати аліментів). Нарахування аліментів здійснюється в межах фінансових можливостей батьків, з урахуванням умов життя, необхідних для розвитку дитини, що відповідає нормі ст. 27 Конвенції.

Протягом тривалого часу законодавцем постійно удосконалюється механізм нарахування дитині аліментів з метою належного вирішення її матеріального становища. У СК унормовано питання стягнення аліментів, призначених на кількох дітей, після досягнення однією з них повноліття (ч. 3 ст. 183), виконання рішення суду про стягнення аліментів (ч. 4 ст. 187), укладення договору про припинення права на аліменти для дитини у зв'язку з передачею права власності на нерухоме майно (ч. 1 ст. 190), зміни розміру аліментів (ст. 192), відповідальності за прострочення сплати аліментів, оплати додаткових витрат на дитину (ст. 196).

Водночас незмінним є тренд щодо збільшення розміру аліментів.

Так, Сімейним кодексом України впроваджено стандарт «мінімальний розмір аліментів», який має тривалу історію законотворення. У первісній редакції СК України мінімальний розмір аліментів не міг бути меншим за неоподатковуваний мінімум доходів громадян. У подальшому мінімальний розмір аліментів було встановлено у розмірі 30% прожиткового мінімуму для дитини відповідного віку. І у 2017 році змінами до ч. 2 ст. 182 СК України було збільшено мінімальний розмір

аліментів з 30% від прожиткового мінімуму для дитини відповідного віку до 50% прожиткового мінімуму для дитини відповідного віку. Водночас запроваджено категорію мінімального рекомендованого розміру аліментів, який становить розмір прожиткового мінімуму для дитини відповідного віку і може бути присуджений судом у разі достатності заробітку (доходу) платника аліментів.

В останні роки спостерігається «істотне прискорення роботи» законодавця щодо врегулювання питання стягнення аліментів на дитину з метою покращення її матеріального становища, що полягає у прийнятті значної кількості змін до чинного законодавства, яке регулює цю сферу правовідносин.

Поряд із тим, цілком погоджуючись з правильністю обраного вектора розвитку відповідного законодавства, все ж вважаю, що відповідні норми законодавства повинні проходити більш якісну підготовку. У цьому аспекті показовим є Закон України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів щодо покращення захисту права дитини на належне утримання» 17 травня 2017 року № 2037-VIII (далі – Закон № 2037-VIII) [5].

Відповідно до запропонованих цим законом змін до ст. 179 СК України аліменти, одержані на дитину, є власністю дитини. Той із батьків або інших законних представників дитини, на ім'я якого виплачуються аліменти, розпоряджається аліментами виключно за цільовим призначенням в інтересах дитини. Неповнолітня дитина має право брати участь у розпорядженні аліментами, одержаними на її утримання.

У цьому випадку законодавець створює спеціальні умови для захисту коштів, які сплачуються дитині в якості аліментів. Не важко уявити ситуацію, в якій мати отримує аліменти на утримання дитини, однак при цьому є боржником за певним зобов'язанням. У разі примусового стягнення коштів за таким зобов'язанням виникає ризик стягнення коштів дитини, які отримує мати. У цьому випадку нова редакція ст. 179 СК України захищає кошти дитини від такого стягнення.

Крім того, наведеною нормою законодавець захищає цільове використання коштів в інтересах дитини. У разі нецільового використання таких коштів за позовом платника аліментів такі кошти можуть бути зараховані на особистий рахунок дитини у відділенні Державного ощадного банку України (ч. 2 ст. 186 СК України).

З метою спрощення судового захисту прав одержувача аліментів внесені зміни в норми Цивільного процесуального кодексу України (далі – ЦПК України), які тепер визначають правило альтернативної підсудності не лише у справах про стягнення аліментів, а й у справах про оплату додаткових витрат на дитину, індексацію аліментів, зміну способу їх стягнення (ст. 110 ЦПК України). Також одержувача аліментів звільнено від сплати судового збору у справах про оплату додаткових витрат на дитину, стягнення неустойки (пені) за прострочення сплати аліментів,

індексацію аліментів чи зміну способу їх стягнення (п. 3 ч. 1 ст. 5 Закону України «Про судовий збір»).

Ці норми є простими, зрозумілими, їх легітимна мета, спрямована на забезпечення інтересів дитини, є очевидною та не викликає у учасників цих відносин складнощів у застосуванні. Водночас інші положення закону не є настільки однозначними.

Так, законодавцем розширено перелік обставин, які враховуються судом при визначенні розміру аліментів. У ст. 182 СК частину першу доповнено пунктами 3-1 і 3-2 такого змісту: при визначенні розміру аліментів суд враховує: 3-1) наявність рухомого та нерухомого майна, грошових коштів; 3-2) доведені стягувачем аліментів витрати платника аліментів, у тому числі на придбання нерухомого або рухомого майна, сума яких перевищує десятикратний розмір прожиткового мінімуму для працездатної особи, якщо платником аліментів не доведено джерело походження коштів.

Ця норма кореспондується з ч. 3 ст. 182 СК України, яка передбачає, що суд не обмежується розміром заробітку (доходу) платника аліментів у разі встановлення наявності у нього витрат, що перевищують його заробіток (дохід), і щодо яких таким платником аліментів не доведено джерело походження коштів для їх оплати.

Аналіз вказаних норм закону дає підстави для таких висновків.

Ми вже згадували про те, що аліменти в Україні нараховуються пропорційно до фінансових можливостей батьків. Попередня редакція норм ст. 182 СК вказувала на необхідність оцінки таких можливостей за реальними доходами батьків. Відповідно до усталеної судової практики в такому випадку використовуються доходи, які обліковуються у відповідних державних реєстрах (зарплата, пенсія, дивіденти тощо).

Натомість нова редакція СК зобов'язує суд оцінити не лише реальні, а й «приховані» доходи платника аліментів, шляхом підрахунку витрат, що перевищують його заробіток (дохід), і щодо яких таким платником аліментів не доведено джерело походження коштів для їх оплати. Крім того, законодавець скеровує суд на оцінку наявності майна у платника аліментів.

Очевидно, що законодавець має на меті усунути існуючі у чинному законодавстві та судовій практиці України правові колізії та прогалини, які уможлиблюють ухиляння платників від сплати аліментів, що і впливає з пояснювальної записки до цього законопроекту. Інтерес дитини в такому випадку можна пояснити необхідністю збільшити її матеріальне забезпечення за рахунок нарахування аліментів пропорційно до всіх доходів платника аліментів (облікованих та не облікованих).

Однак, на мою думку, ці норми сформовані недостатньо чітко, що прогнозовано призведе до формування неоднозначної судової практики. Так, законодавець не пропонує механізму підрахунку витрат платника аліментів, які підлягають врахуванню при нарахуванні аліментів. На мою думку, логічним у цьому випадку видається

варіант здійснення разового нарахування аліментів у тому місяці, в якому було виявлено такі витрати.

Однак наразі судами застосовується інший підхід, за яким вони здійснюють аналіз таких витрат протягом певного періоду, з урахуванням чого визначають розмір аліментів. Такий підхід використано у справі № 759/10277/18, у якій Верховний Суд погодився з судами попередніх інстанцій, які при визначенні аліментів на дитину звернули увагу, що витрати відповідача на утримання свого майна (зокрема, станом на 26 листопада 2018 р. у власності наявний автомобіль марки / модель Mercedes-Benz 600, 1996 р. випуску, а до цієї дати придбавались та продавались інші транспортні засоби) та іншої дитини значно перевищують офіційний дохід, підтвердження якого міститься в матеріалах справи [6].

Недоліком такого підходу є спірне питання щодо періоду життя платника аліментів, який підлягає аналізу. Також залишається незрозумілим те, яким чином суд повинен врахувати вартість придбаного автомобіля. Наприклад, якщо вартість автомобіля становить 1 млн грн, то про яку матеріальну спроможність свідчить такий факт? Який період накопичення коштів на придбання цього автомобіля повинен врахувати суд (рік, два, три)? Відповідь на ці питання істотно впливатиме на розмір призначених аліментів. Крім того, такий підхід є складним з точки зору збору доказів стягувачем протягом тривалого періоду (на відміну від вирішення цього питання на підставі разових витрат, які мною пропонуються). Не секрет, що переважна більшість справ про стягнення аліментів вирішується за позовами батьків, які не мають можливості для належного юридичного супроводу, а тому збір таких доказів для них буде невідомим завданням.

Складним є також і питання врахування майна платника аліментів при визначенні розміру аліментів. З урахуванням того, що в цьому випадку виключаються витрати платника аліментів на придбання такого майна, що повністю охоплюються попередньою нормою, суду пропонується проаналізувати сам факт наявності майна.

Однак у такому випадку незрозуміло, яким чином суд повинен монетизувати такі факти в кошти, що підлягають стягненню з платника аліментів.

Правовідносини щодо обов'язку батька по утриманню дитини не передбачають передачі дитині наявного у нього майна. За своєю суттю такі відносини передбачають надання дитині частки від доходу платника аліментів, тобто «приросту» майна (крім гарантованого розміру аліментів, який повинен виплачуватися і за відсутності доходу). Об'єднана палата Касаційного цивільного суду Верховного Суду (далі – ОП КЦС ВС) у своєму рішенні від 25.01.2021 року у справі № 758/10761/13-ц сформулировала аналогічний висновок, за яким вирішальне значення для визначення видів заробітку / доходу, які враховуються при визначенні розміру аліментів, має відповідь на питання: чи відбулося отримання боржником доходу від використання належного йому на праві приватної власності нерухомого майна, наслідком чого

стало отримання ним прибутку (доходу), на який у розумінні положень ст. 81, частини першої ст. 195 СК України нараховуються аліменти (заборгованість) [7].

З урахуванням наведеного, а також декларованої мети законодавця, яку він мав при прийнятті цього закону, – боротьба з ухилянням від сплати аліментів, можна дійти висновку, що в цьому випадку предметом пошуку є потенційні доходи платника аліментів від використання такого майна. Таким чином, для застосування цієї норми, на мою думку, суду необхідно оцінити майновий стан платника аліментів у двох аспектах: 1) визначити обсяг майна платника аліментів; 2) визначити суму «потенційного» доходу від використання цього майна.

«Потенційний» дохід може бути оцінений залежно від виду такого майна. Наприклад, наявність квартири може свідчити про «потенційні» доходи від оренди такого майна. Придбання автомобіля, його ремонт та наступний продаж свідчить про вчинення платником аліментів дій, спрямованих на отримання доходу від такої діяльності. У цьому випадку мова буде йти не про отримання ним еквіваленту наявного у нього майна, на яке відповідно до наведеної позиції ОП КЦС ВС не нараховуються аліменти, а саме про дії платника аліментів, спрямовані на використання свого майна, праці, здібностей та трансформації їх у додану вартість нового майна. На таку додану вартість повинні нараховуватися аліменти.

Підсумовуючи викладене, слід зазначити, що наведеними нормами законодавець намагається забезпечити інтереси дитини шляхом охоплення всіх доходів платника аліментів: реальних, прихованих, потенційних. Однак цими нормами не врегульовано відповідний механізм. Така прогалина призводить до формування неоднозначної судової практики.

Законом № 2037-VIII внесені також зміни і до ч. 5 ст. 183, ч. 3 ст. 184 СК України, за якими той із батьків або інших законних представників дитини, разом з яким проживає дитина, має право звернутися до суду із заявою про видачу судового наказу про стягнення аліментів у розмірі на одну дитину – однієї чверті, на двох дітей – однієї третини, на трьох і більше дітей – половини заробітку (доходу) платника аліментів, але не більше десяти прожиткових мінімумів на дитину відповідного віку на кожну дитину.

Той із батьків або інших законних представників дитини, разом з яким проживає дитина, має право звернутися до суду із заявою про видачу судового наказу про стягнення аліментів у розмірі 50 відсотків прожиткового мінімуму для дитини відповідного віку.

Аналогічні норми введено в ЦПК України (п. 4, 5 ч. 1 ст. 161), однак на відміну від норм СК України вони встановлюють додаткові вимоги щодо видачі такого наказу: вимога має бути не пов'язаною із встановленням чи оспоруванням батьківства (материнства) та необхідністю залучення інших заінтересованих осіб. Метою запровадження таких змін є забезпечення інтересів дитини шляхом удосконалення

механізму стягнення аліментів і додаткових витрат на дитину через скорочення строку розгляду судом таких справ, спрощення судового захисту прав одержувача аліментів.

Однак під час стягнення аліментів у наказному провадженні можуть виникнути такі колізії:

1) у заявника можуть бути відсутні підстави для звернення з заявою про видачу судового наказу, оскільки дитина з ним не проживає. Однак перевірити такі обставини в наказному провадженні не видається можливим;

2) використовуючи право альтернативної підсудності, один з батьків буде стягувати аліменти за двома наказами;

3) з боржника можуть бути стягнуті аліменти в розмірі $\frac{1}{4}$ його заробітку за кількома наказами. Сума аліментів може перевищити розмір його заробітку, наприклад, у випадку стягнення за п'ятьма наказами.

Тобто у всіх цих випадках присудження аліментів буде здійснено несправедливо. Будуть присуджені аліменти особі, яка не має відповідних прав, у більшому розмірі або ж взагалі встановлено розмір аліментів, який неможливо сплатити, оскільки він перевищує дохід боржника.

У цьому випадку також можуть бути порушені інтереси інших дітей такого платника аліментів, оскільки в нього залишається менше коштів на їх утримання. В такому випадку виконання норм закону призводить до відкритого посягання на декларовану ним мету – захист найкращих інтересів дитини.

Така ситуація повинна передбачати реальний механізм перегляду цього судового наказу. Натомість запропоновані законодавцем норми є неефективними.

Так, боржник не бере участі у справі в порядку наказного провадження, а тому до таких обставин боржник може апелювати лише після видачі стягувачу судового наказу та набрання ним законної сили.

За загальним правилом боржник має право протягом 15 днів з дня вручення копії судового наказу та доданих до неї документів подати заяву про його скасування до суду, таким чином відновивши своє становище. Однак нормами процесуального закону не передбачено право звернення до суду із заявою про скасування судового наказу про стягнення аліментів (що підтверджено в ухвалі ВС від 04.09.2019 р. у справі № 577/1082/19) [8].

У цьому випадку відповідно до частин сьомої, восьмої ст. 170 ЦПК України боржник має право звернутися до суду:

1) з позовом про зменшення розміру аліментів;

2) з заявою про перегляд наказу за нововиявленими обставинами.

Однак, на мою думку, звернення з заявою про перегляд наказу за нововиявленими обставинами не є ефективним способом відновлення права. Уявімо ситуацію, в якій боржник відповідно до п. 1 ч. 2 ст. 423 ЦПК України посилається на наведені вище

обставини (факт непроживання, стягнення аліментів за двома наказами, стягнення аліментів у розмірі, що перевищує його заробіток) як на нововиявлені, оскільки вони не були і не могли бути відомі особі, яка звертається із заявою, на час розгляду справи.

Відповідно до п. 1 ч. 2 ст. 423 ЦПК України підставами для перегляду судового рішення за нововиявленими обставинами є: істотні для справи обставини, що не були встановлені судом та не були і не могли бути відомі особі, яка звертається із заявою, на час розгляду справи.

Умовами для визначення відповідної обставини нововиявленою є те, що, по-перше, вона існувала на час розгляду справи; по-друге, ця обставина не могла бути відома заявникові на час розгляду справи; по-третє, вона входить до предмета доказування у справі та може вплинути на висновки суду про права та обов'язки учасників справи.

З урахуванням наведеного відповідно до сталої практики КЦС ВС не визнає нововиявленими обставинами: факт спільного проживання боржника зі стягувачем та їх дітьми на час подання заяви про видачу судового наказу про стягнення аліментів; факт утримання боржником сім'ї, у тому числі й доньки; факт перебування сторін у шлюбі; добровільне надання батьком допомоги та утримання дітей за його рахунок; перешкоджання дружиною у здійсненні ним батьківського обов'язку; наявність невирішеного спору між сторонами щодо місця проживання дітей та участі батьків у їх вихованні (справа № 264/1739/18 рішення ВС від 17.12.2018 р. [9], справа № 359/3012/18 рішення ВС від 19.11.2018 р. [10]).

З аналогічних міркувань не є нововиявленими обставинами і факт непроживання дитини з заявником, стягнення аліментів за двома наказами, стягнення аліментів у розмірі, що перевищує його заробіток. Відтак можливість перегляду судового наказу за нововиявленими обставинами не вирішує порушених проблем.

Більше того, відповідно до ч. 2 ст. 445 ЦПК України у випадку скасування за нововиявленими обставинами наказу про стягнення аліментів поворот виконання рішення не допускається, за винятком випадків, коли рішення було прийнято на підставі підроблених документів або завідомо неправдивих відомостей позивача. Тобто навіть у разі скасування судового наказу суд не має права вирішувати питання про поворот виконання рішення та повернення боржнику безпідставно стягнутих аліментів.

Іншою можливістю для боржника відновити своє право відповідно до ч. 7 ст. 171 СК України є зменшення розміру аліментів. Позовна вимога про зменшення розміру аліментів може мати форму і припинення їх стягнення.

Однак у цьому випадку відкритим залишається питання щодо стягнення зі стягувача безпідставно отриманих коштів. Разом із тим проблемним питанням залишається повернення безпідставно сплачених аліментів відповідно до п. 5 ч. 1

ст. 161 ЦПК України, оскільки закон не передбачає можливості звернення боржника до суду про зменшення розміру аліментів. На мою думку, в цьому випадку боржник має право поставити питання про повернення безпідставно стягнених коштів (за аналогією з ч. 2 ст. 82 СК України).

Загалом, на мою думку, наведені зусилля законодавця є надмірними. У цьому випадку достатньою була б передача таких справ для розгляду в наказному провадженні з залишенням загального порядку перегляду таких судових рішень. Негативні наслідки від відсутності ефективного механізму перегляду таких судових наказів перевищують корисні властивості таких нововведень.

Також запропонованим законом запроваджено зміни щодо порядку нарахування пені за несвоєчасну сплату аліментів. Відповідно до змінених норм у разі виникнення заборгованості з вини особи, яка зобов'язана сплачувати аліменти за рішенням суду або за домовленістю між батьками, одержувач аліментів має право на стягнення неустойки (пені) у розмірі одного відсотка суми несплачених аліментів за кожен день прострочення від дня прострочення сплати аліментів до дня їх повного погашення або до дня ухвалення судом рішення про стягнення пені, але не більше 100% заборгованості (ч. 1 ст. 196 СК). Таким чином, завершено тривалу дискусію в судових колах щодо періоду нарахування пені.

Тепер розмір пені за місячним платежем розраховується так: заборгованість зі сплати аліментів за конкретний місяць (місячний платіж) необхідно помножити на кількість днів заборгованості, які відрховуються з першого дня місяця, наступного за місяцем, у якому мали бути сплачені, але не сплачувалися аліменти, до дня їх фактичної виплати (при цьому день виконання зобов'язання не включається до строку заборгованості) та помножити на 1 відсоток. Тобто заборгованість за місяць $\times$ кількість днів заборгованості $\times$ 1%. За цим правилом обраховується пеня за кожним простроченим місячним платежем. Загальний розмір пені становить суму розмірів пені, обрахованої за кожним місячним (періодичним) платежем. (Постанова Великої Палати ВС, справа № 333/6020/16-ц від 03.04.2019 р.) [11].

Однак постає питання: як застосовувати обмеження в 100%?

Можна виділити два варіанти: 1) до нарахованої заборгованості за конкретний місяць; 2) до загального розміру пені.

Слід зауважити, що в залежності від застосованого варіанта суми можуть бути різними.

Приклад: заборгованість зі сплати аліментів з квітня 2020 року по серпень 2020 року в сумі 1000 грн щомісячно. Рахуємо, наприклад, по вересень 2020 року.

Розрахунок.

За квітень: $1000 \times 0,01 \times 152 = 1520$ грн (обмеження до 1000 грн за першим варіантом)

За травень: $1000 \times 0,01 \times 122 = 1220$ грн (обмеження до 1000 грн за першим варіантом)

За червень: $1000 \times 0,01 \times 92 = 920$ грн

За липень: $1000 \times 0,01 \times 61 = 610$ грн

За серпень: $1000 \times 0,01 \times 30 = 300$ грн

Загальна сума заборгованості зі сплати аліментів складає 5000 грн, загальна сума пені складає 4570 грн, що не перевищує 100 % заборгованості.

Разом із тим, якщо рахувати обмеження в 100 % до кожного місяця, то сума пені складатиме 3830 грн.

На мою думку, керуючись логікою постанови Великої Палати ВС у справі № 333/6020/16-ц від 03.04.2019 року, правильним є обмеження до нарахованої заборгованості за конкретний місяць.

Такий підхід дає відповідь і на друге проблемне питання: «У боржника наявна заборгованість зі сплати аліментів за попередні періоди (наприклад, за травень 2020 року в сумі 1000 грн). Чи повинен виконавець зараховувати сплачені кошти в сумі 1000 грн у вересні 2020 року в рахунок заборгованості за травень 2020 року або ж повинен зарахувати їх за вересень?».

На мою думку, в цьому випадку суд повинен застосувати принцип забезпечення найкращих інтересів дитини та зарахувати такі кошти за травень 2020 року.

Так, основна мета пені – стимулююча. Батько повинен розуміти, що за несплату аліментів йому нараховується пеня. Якщо ми зарахуємо кошти за вересень 2020 року, то пеня за цей місяць не буде нараховуватися, разом із тим і не нараховується пеня за травень, оскільки станом на вересень вона досягла 100%.

Однак, якщо ці кошти зарахувати за травень, то в цьому випадку нарахування пені за цей місяць не зміниться, однак за вересень 2020 року буде нараховуватися пеня, що стимулюватиме батька сплачувати аліменти за цей місяць.

У випадку застосування обмеження в 100% до загального розміру пені такий підхід є неможливим.

На підставі викладеного доходимо висновку, що нашою державою вживаються активні заходи щодо забезпечення належного матеріального забезпечення дитини, що продиктовано необхідністю забезпечення принципу найкращих інтересів дитини.

За нормами чинного законодавства основну відповідальність за утримання дитини несуть батьки. Законодавцем ведеться постійна робота з удосконалення механізму нарахування аліментів на дитину як форми реалізації батьками обов'язку по її утриманню. Однак останнім часом внаслідок прискорення відповідної роботи законодавцю не завжди вдається дотримуватися необхідної якості прийнятих норм. За допомогою тлумачення принципу забезпечення найкращих інтересів дитини в окремих випадках суд має можливість усунути такі прогалини. Однак в інших випадках такі зусилля суду є марними, внаслідок чого колізії, які виникають при

застосуванні таких норм, не мають ефективного розв'язання, а лише заважають вирішенню питання надання дитині необхідного матеріального забезпечення.

На мою думку, законодавцю доцільно провести роботу щодо усунення проблем, наведених у статті, і в подальшому підвищити якість запропонованих норм у сімейне законодавство. Такі норми повинні мати не лише легітимну мету, що полягає в забезпеченні інтересів дитини, а й ефективний механізм реалізації. Без цього вони не принесуть бажаної користі, а їх застосування буде породжувати неоднозначну судову практику, що саме по собі є шкідливим.

Перелік використаних джерел

1. Конвенція про права дитини від 20.11.1989 року. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/789-12>
2. General comment No. 14 (2013) on the right of the child to have his or her best interests taken as a primary consideration, (art. 3, para 1). URL: <https://www.refworld.org/docid/51a84b5e4.html>
3. Сімейний кодекс: Кодекс України від 10.01.2002 року № 2947-III. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2947-14>
4. Басанська Н. В. Аліментні зобов'язання подружжя. Юридичний науковий електронний журнал. 2018. № 2. С. 57–59.
5. Про внесення змін до деяких законодавчих актів щодо покращення захисту права дитини на належне утримання: Закон України від 17.05.2017 року № 2037-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2234-19#Text>
6. Постанова КЦС ВС від 11.03.2020 року. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/88601269>
7. Постанова ОП КЦС ВС від 25.01.2021 року. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/94666367>
8. Ухвала КЦС ВС від 04.09.2019 року. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/84304665>
9. Ухвала КЦС ВС від 17.12.2018 року. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/78750476>
10. Ухвала КЦС ВС від 19.11.2018 року. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/78011318>
11. Постанова ВП ВС від 03.04.2019 року. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/81573936>

References

1. Convention on the Right of the Child of 20 november 1989 URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/789-12> [ukr.]

2. *General comment No. 14 (2013) on the right of the child to have his or her best interests taken as a primary consideration, (art. 3, para.1).* URL: <https://www.refworld.org/docid/51a84b5e4.html>

3. *Family Code of January 10, 2002 No. 2947-III.* URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2947-14> [ukr.]

4. *Basanska N.V. Alimony obligations of the spouses. Legal scientific electronic journal.* 2018. № 2. P. 57–59. [ukr.]

5. *On Amendments to Certain Legislative Actsto Improve the Protection of the Child's Right to Appropriate Maintenance: Law of Ukraine of May 17, 2017 № 2037-VIII.* URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2234-19#Text> [ukr.]

6. *Decision of the Supreme Court of March 11, 2020.* URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/88601269> [ukr.]

7. *Decision of the Supreme Court of January 25, 2021.* URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/94666367> [ukr.]

8. *Decision of the Supreme Court of September 4, 2019.* URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/84304665> [ukr.]

9. *Decision of the Supreme Court of December 17, 2018.* URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/78750476> [ukr.]

10. *Decision of the Supreme Court of November 19, 2018.* URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/78011318> [ukr.]

11. *Decision of the Supreme Court of April 3, 2019.* URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/81573936> [ukr.]

ДАЦЕНКО В. Сучасні тенденції забезпечення найкращих інтересів дитини у справах про стягнення аліментів.

У статті досліджена правова природа виникнення обов'язку батьків по утриманню дитини. Проаналізовано взаємозв'язок такого обов'язку з принципом забезпечення найкращих інтересів дитини. Висвітлені сучасні тенденції розвитку вітчизняного законодавства, яке регулює питання стягнення аліментів з дитини.

Ключові слова: принцип забезпечення найкращих інтересів дитини, аліменти, сімейно-правові відносини.

ДАЦЕНКО В. Современные тенденции обеспечения наилучших интересов ребенка в делах о взыскании алиментов.

В статье исследована правовая природа возникновения обязанности родителей по содержанию ребенка. Проанализирована взаимосвязь такой обязанности с принципом обеспечения наилучших интересов ребенка. Освещены современные

тенденции развития отечественного законодательства, регулирующего вопросы взыскания алиментов с ребенка.

Ключевые слова: принцип обеспечения наилучших интересов ребенка, алименты, семейно-правовые отношения.

DATSENKO V. Current trends in ensuring the best interests of the child in child support cases.

The article is sanctified to the application of the principle of ensuring the best interests of the child in the cases of recovery of alimony at the present stage of development of Ukrainian society.

It is determined that the regulation of family relations with the participation of the child is increasingly focused on ensuring the best interests of the child. This principle also includes an element of the child's material security, which should be understood as the child's right to protection and care, which are necessary to provide material needs.

The obligation of material support of the child is the responsibility of the state, which independently chooses the measures that will be used to achieve this goal. In Ukraine, the main responsibility for the child's financial support lies with the parents. The obligation to maintain the child is fulfilled by the parents voluntarily or compulsorily (by paying alimony). Alimony is accrued within the financial means of the parents, considering the living conditions necessary for the child's development.

After analyzing the latest updates in the legislation of Ukraine, the author found that the legislator is taking active measures to properly regulate the issue of alimony. However, the quality of the introduced norms is not always at the proper level, which leads to conflicts in their application. By interpreting the principle of ensuring the best interests of the child in some cases, the court has the opportunity to close such gaps. However, in other cases, such efforts by the court are futile, as a result conflicts arising from the application of such rules do not find an effective solution. It only hinders the solution of the issue of providing the child with the necessary material support.

In opinion of author, the legislator should work to eliminate the problems listed in the article, and further improve the quality of the proposed rules in family law. Such norms should have not only a legitimate purpose, which is to ensure the interests of the child, but also an effective implementation mechanism. Otherwise, it will not bring the desired benefits and generate ambiguous case law, which is harmful.

Key words: the principle of ensuring the best interests of the child, alimony, family law relations.